

Pospíšil, Ivo

Pokus o personalistické přečtení Dostojevského

Slavica litteraria. 2011, vol. 14, iss. 2, pp. 159-162

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115823>

Access Date: 03. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

krátky životopis. Celá tvorivá práca autorky svedčí o jej filologických schopnostiach i vedeckej invenčnosti; tento typ výskumného pracovníka je v súčasnosti skôr vzácnosťou ako pravidlom i v literárnovedných ústavoch. O to väčšiu pochvalu si zaslúži autorka za svoje objavné vedecké bádanie, zamerané na zmapovanie bielych miest v slovensko-českých či česko-slovenských literárnych vzťahoch.

A. Zelenková a jej nová publikácia si zaslúži osobitnú pozornosť, lebo je takmer bezvýhradne zameraná na komparatívny výskum. Treba podotknúť, že v tejto oblasti je invenčná a priekopnícka, erudovaná a dobre zorientovaná. Jej názory a postrehy sú významným prínosom pre odkrývanie „bielych miest“ v rámci slovensko-českých a česko-slovenských literárnych vzťahov.

Tibor Žilka

POKUS O PERSONALISTICKÉ PŘEČTENÍ DOSTOJEVSKÉHO

Radko Pytlík: *F. M. Dostojevskij. Život a dílo.* Emporium, Praha 2008. 208 s. ISBN 978-80-86346-13-7.

Výlety českých bohemistů z domácí literatury do jiných kulturních prostor jsou spíše výjimkou, často nepříliš zdařilou. Z poslední doby byl touto naopak zdařilou výjimkou „výlet“ Radka Pytlíka do ruské klasiky. Náš snad jediný skutečný dostojevskolog František Kautman (roč. 1927) k tomu v malém zamyšlení poznamenává: „K literárnímu dílu lze přistupovat různě. Lze je vědecky interpretovat, analyzovat, klasifikovat, soustředit se třeba na určitou jeho stránku. Existuje k tomu řada metod, které se doplňují, vylučují, navzájem spolu polemizují. Je tomu tak proto, že stavebním materiálem literárního díla je slovo, které je součástí jakéhokoliv textu, psaného, či mluveného a kombinací slov se v jazyce vyjadřuje myšlenka. Lze skutečně vyjádřit spojením slov, která mají v nejrůznějších jazycích přibližně též význam, tutéž myšlenku? Může se překlad významově zcela krýt s originálem? Lze vůbec „porozumět“, ať už máme na mysli jakoukoliv recepci (třeba vědeckou či uměleckou, zjednodušeně řečeno racionální – rozumovou či empatickou – citovou) nějakému slovnímu projevu, psanému či mluvenému, když nerozumíme jazyku jeho originálu? Z odborného hlediska „znalost“ určitého díla jen v překladu nemůže být jeho skutečnou znalostí. Přesto se literární díla překládají, jejich překlady se čtou. Český čtenář Dostojevského, například, si přečte autorovy sebrané spisy a nemusí znát ani slovo rusky. Když posloucháme hudební skladbu, nemusíme znát ani noty, ani nauku o harmonii, a přesto nás bezprostředně oslovuje. Někoho více, někoho méně, přitom možná každého jinak. Ale hudební projev je v určité kulturní oblasti všeobecně srozumitelný. Čím je vlastně Dostojevskij „srozumitelný“ celému světu, Rusovi i Japonci, Čechovi i Brazilci, Američanovi i Estonci? Čtenáři celého světa, neznalí ruštiny, čtou vlastně ekvivalenty Dostojevského syžetů, myšlenek, obrazů, výjimečně i fonetických prvků jeho děl. A k tomu přistupuje další problém: literární dílo není ani pouhá myšlenka, ani pouhý obraz, ani pouhý děj, ani pouhý zvuk. Vše v něm je současně autorovou duší. Neexistuje báseň, román, povídka, dramatické dílo, v níž by nebyla dimenze autorovy biografie, vnější i vnitřní. Proto se píší životopisy spisovatelů, které nejsou jen víceméně zajímavým appendixem k jejich dílu, ale jsou i klíčem k porozumění tomuto dílu. Napsat biografii určitého spisovatele znamená podat jeden z možných

klíčů k jeho dílu. A monografie pak má být spojením životopisu s autorovým dílem. O velkých spisovatelích bylo takových monografií napsáno bezpočet: spolu s četnými vědeckými analýzami a inspirovanými uměleckými díly tvoří tzv. sekundární literaturu. Už před dvaceti lety jsem někde četl, že na každý svazek Dostojevského díla připadá deset svazků textů, napsaných o něm. Proč tomu tak je? Není to zásluha ani reklamy, ani včasné kanonizace, ani učebnic, ani encyklopedií. Je to zásluha příběhů, myšlenek, obrazů a koneckonců otázek, které Dostojevskij lidstvu předložil a na něž bude hledána odpověď do skonání věků. Kniha Radko Pytlíka F. M. Dostojevskij – život a dílo je vlastně takovým pokusem o syntézu základních otázek, které Dostojevskij ve svých dílech ve spojení s vlastním životem položil. Aby oslovil co nejvíce čtenářů, udělal Pytlík knihu čtivou. To může být na úkor odbornosti. Ale těžko se tomu mohl vyhnout. Kdyby totiž chtěl znát všechny podobné pokusy ve světové literatuře, musel by ovládat nejméně padesát jazyků a ty knihy prostudovat. Jako bohemista měl na mysli především českého čtenáře – jeho knihu si asi sotva přeloží Japonci. Ale český čtenář bude tak Dostojevskému o něco blíže, i když nezná originál¹.

Píšeme o této Pytlíkově knize poněkud později, než by se slušelo: v době jejího vydání se o ní mnoho nevědělo a současně bylo velkým překvapením, že se tento literární vědec zabýval právě Dostojevským, i když náznaky se tu již v minulosti vyskytly. Pytlík se ovšem pustil do obtížného tématu, jímž se u nás zabývali mimo jiné ruský Němec Alfred Bem, který žil v Praze v emigraci a po roce 1945 beze stopy zmizel, patrně v některém ze sovětských gulagů.² Když jsem se Dostojevským zabýval v souvislosti s fenoménem šilenství³, uvědomoval jsem si nevyužitý potenciál současné literární vědy a zvláště komparatistiky ve vztahu k Dostojevskému, ale i obtížnosti látky. Koneckonců proto se lidé díla Dostojevského bojí: nejen psychicky labilní čtenáři, ale i badatelé vystrašení tunami nashromážděné odborné literatury. Snad vzniká i dojem, že o Dostojevském už nelze nic nového napsat, nebo důvodná obava, že autor jen zopakuje to, co už jiní dávno formulovali. Jistě se opakování starých pravd nevyhnul ani Radko Pytlík. Je zásluhou české Společnosti Dostojevského, zejména M. Bubeníkové a R. Hříbkové, že se na knihu nezapomnělo a ve spolupráci se Slovanskou knihovnou byla o ní uspořádána beseda.

Radko Pytlík je především dobrý čtenář a dobrý vypravěč, jeho příběh o Dostojevském je čtivý, přitažlivý, mající svou hodnotu, spočívající zejména v sumarizaci již řečeného, v jeho umné kombinaci a subjektivním ztvárnění, v němž je klíčový personalistický přístup, v českém prostředí dnes spíše výjimečný. Nehledě na prvky „close reading“, které vedou spíše k fragmentární detailizaci výkladu, působí Pytlíkův příběh překvapivě celistvě a ústrojně. Nutno připustit, že k tak odvážné rozmáchnosti po všem, co bylo všude, ale dílem i u nás o Dostojevském napsáno, třeba mít dost odvahy a – snad mi to autor promine – i zdravé drzosti, již se dnes říká asertivita. To, že se Pytlík zabýval

¹ František Kautman: Poznámka na okraj monografie Radka Pytlíka „F. M. Dostojevskij – život a dílo“ (Praha 2008). Opera Slavica 2011, č. 1, s. 59.

² Viz novější vydání: Алфред Бем: Письма о литературе. Eds: Miluša Bubeníková, Lenka Vachalovská, Euroslavica, Praha 1996. Переписка 1911-1936. Альфред Людвигович Бем, Всеволод Измаилович Срезневский. Составление, подготовка текста, введение, комментарии, именной указатель Милуша Бубеников, Андрей Николаевич Горяинов. Masarykova univerzita pro Slavistickou společnost Franka Wollmana, Brno 2005.

³ I. Pospíšil: Fenomén šilenství v ruské literatuře 19. a 20. století. Masarykova univerzita, Brno 1995.

například Haškem, je tu jistě kladem (ale Pytlík je také autorem knihy o Komenském⁴, Kafkovi, Hrabalovi a dalších přeložených do řady cizích jazyků; patrně bránou k Dostojevskému by byla i kniha z roku 1982, která antcipovala výročí F. Kafky⁵), neboť literatura počátku minulého století byla s Dostojevským ve všech svých polohách tak či onak spjata (viz např. knihy a stati publikované u nás v Kafkově jubilejním roku 1983 spojující ho – zdánlivě paradoxně – právě s Haškem, viz také knihu J. Mourkové⁶).

Pakliže Dostojevskij po Parolkově portrétu⁷, o němž se dnes někdy píše spíše pejorativně, což je velmi nespravedlivé, zvláště v případě některých autorů a knih⁸, přicházejí hluboké knihy Kautmanovy⁹ a zajímavé úvahy Červeňákovy¹⁰, lze tento Pytlíkův pokus označit jako „Dostojevského pro čtenáře“.

Pytlík dokáže organicky a místy mistrně propojit autorův život s jeho dílem, zcela bezohledně biograficky vyložit jeho dílo, znovu obnovit opovrhované biograficko-psychologické přístupy, neextrémně pojmout i problémy sexuální a tradičně až skoro „povinné“ (tento postup se vyskytuje skoro ve všech komplexnějších knihách o D.) to uzavřít apoteózou Dostojevského řeči o Puškinovi. Cenné jsou i životopisné a literární tabulky, i když někdy ne zcela odpovídají dnešnímu poznání.

4 Radko Pytlík: Comenius redivivus. Dílo J. A. Komenského z hlediska semiotiky. Fajma, Praha 1992.

5 Radko Pytlík: Česká literatura v evropském kontextu. Čs. spisovatel, Praha 1982.

6 Jarmila Mourková: Buřiči a občané: k zápasům o „nové umění“ v letech 1900–1918. Čs. spisovatel, Praha 1988.

7 Radegast Parolek: F. M. Dostojevskij. Orbis, Praha 1963, 1964.

8 Viz Michal Antoš: Dostojevskij na Slovensku (F. M. Dostojevskij v zrkadle slovenskej publicistiky). Garmond Nitra, Nitrianska odbočka Spolku slovenských spisovateľov, Klub F. M. Dostojevského, Nitra 2009. V recenzii jsem o tom napsal toto: „Klíčem k významu Antošovy knížky je závěrečná kapitola o křížovatkách recepce, kde se projevila negativní role V. Jermilova a také značně kompromisní monografie R. Parolka, která byla za to na Slovensku kritizována. Monografie z edice Portréty je z roku 1963, tedy logicky byla připravována ještě před „velkým zlomem“ roku 1963, a proto bych na Parolka nebyl tak přísný: již sám obrat k Dostojevskému, i když podle sovětských vzorů, a jeho interpretace jako velkého spisovatele byly pozitivní; negativní recenze se objevily v letech 1963–64 ve státech Kulturného života i v čas. Slovenská literatúra, když už byl každý chytrý“. Je to také zajímavý a značně průkazný materiál k česko-slovenským vztahům a k analýze politické situace v českých zemích a na Slovensku v první polovině 60. let 20. století: leccos to vysvětluje kritické období 1968-69 i normalizační peripetie. Jak se zdá, není toto kritické posuzování české monografie náhodné a není rozhodně drobností, je to politický emblém či lakmusový papírek, jenž se projevuje skrze kulturu, jeden z prvních náznaků, že Slovensko znovu nabírá dech k svému odvážnému snu o státní samostatnosti nebo alespoň autonomii.“ (I. Pospíšil: Dostojevskij a Slovensko. Novaja rusistika 2011, č. 1, s. 107.

9 František Kautman: Boje o Dostojevského. Svět sovětů, Praha 1966. Týž: F. M. Dostojevskij – věčný problém člověka. Rozmluvy, Praha 1992, 2. vyd. Academia, Praha 2004.

10 Andrej Červeňák: Tajomstvo Dostojevského. F. M. Dostojevskij v recepcii. Nitra 1991, viz naši rec.: Dostojevskij pro čtenáře. Opera Slavica 1993, 1, s. 51-53. Viz naše další recenze na další Červeňákovy knihy o Dostojevském: Sny a literatura [Andrej Červeňák: Dostojevského sny (Eseje a štúdie o snoch a Dostojevskom). Ahentúra Fischer&TypoSet, Pezinok 1999, 199 s., náklad a cena neuvedeny]. HOST 1999, č. 8, s. XIII-XIV. Příběh, který nepřestává vzrušovat: filozofie, nebo „jen“ literatura? (Rozjímání o Velkom Inkvizitorovi. F. M. Dostojevskij. Andrej Červeňák, Miloš Ferko, Dalimír Hajko, Ján Tužinský. Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, Bratislava 2005). SPFFBU, X 10, Slavica Litteraria, s. 157-158.

Co je však silou této knihy, je současně i její slabinou, tj. takřka úplná ignorance mezinárodní dostojevskologie, snad s výjimkou několika jmen a děl. I takové práce však mají v souvislostech tohoto hemžení své opodstatnění už tím, že „minimalizují“ – skoro v duchu fenomenologické redukce – desetitisíce stránek sekundární literatury, a předmět tak ozvláštňeně očišťují (nemohou ovšem nevzbudit ostré námitky poučených) – ani ty ovšem nenahradí skutečnou specializaci a současně uvedení do českého kulturního prostředí: to se podaří jen někomu a za řadu let.¹¹

Ivo Pospíšil

SLOVNÍK UKRAJINSKÝCH SPISOVATEĽOV SLOVENSKA

Slovník ukrajinských spisovateľov Slovenska. Zostavili Sergej Makara a Michal Roman. Vydavateľstvo Partner, Banská Bystrica – Poniky 2010. 136 s.

Ten, kto pracovne či z hlbšieho záujmu venuje literatúre pozorne, nech už ona svojou tematikou a problémom patrí do odbornej či umeleckej spisby, potrebuje poznať čo najviac súvislostí o autorovi a o jeho jedinečnej „role“ v type, druhu či žánroch, ktorými sa prihovára svojmu čitateľovi a v širších súvislostiach spoločenskému, kultúrnemu a literárnemu životu svojej doby. Také informácie spravidla ponúkajú zdroje náučnej literatúry, kam patria aj slovníky, encyklopédie, rukoväte, najrozličnejšie mediálne formy sústreďovania a šírenie poznatkov alebo iba rešerše a súbory na zvolenú tému alebo kultúrno-dejinné obdobie. Tento špecifický a vždy vyhľadávaný typ odbornej literatúry nemá nikdy svoje posledné vydanie, a nech sa menia deje a ich súvislosti vo „svete“ jednotlivostí či spoločenského celku akokoľvek búrlivo, informácie zo zázemia verifikovateľných faktov sú tie, ktoré spravidla stroho, anotáciou či horizontálnym komentárom zachytávajú správy o živote a tvorbe konkrétneho autora alebo aj o kontexte, v ktorom jeho dielo účinkovalo. Aj preto, príčin napokon je viac, tento typ odbornej spisby ostáva vždy v strede záujmu o odborné informačné pomôcky tak vydavateľov, ako aj čitateľov. A to znamená, že požiadavky na tvorcov týchto „typov“ žánrov s poznatkami „primárnej“ literárnovednej proveniencie sú vymedzené predovšetkým „svojou“ osvedčenou metodikou, čo znamená, že voči svojim tvorcom sú náročné a stupňujúce sa tak s pribúdaním informácií, ako aj s výberom efektívneho spôsobu na ich spracovanie a šírenie.

Záujmová organizácia Zväz slovenských spisovateľov mala do januára 1990 roku aj oddelenia pre národnú literatúru prítomné v slovenskom literárnom a kultúrnom prostredí, teda pre maďarskú a ukrajinskú národnostnú literatúru, pretože aj ony dotvárali reálny kultúrny a literárny život v slovenskej – a vďaka prekladom a literárnovednému výskumu – aj v českej a inonárodných literatúrach. Národnostné oddelenia, ale aj Zväz slovenských spisovateľov – pred rokom 1989 aj po roku 1990 – ponúkli pre svoje interné potreby nielen emancipované organizácie a ich štruktúry (od januára 1990 Spolok slovenských spisovateľov, Obec spisovateľov Slovenska, PEN klub na Slovensku, Klub nezávislých spisovateľov aj ďalšie), ale aj zverejňovanie nie po slovensky písanej

¹¹ Takovou knihou jsou například dvoudílné dějiny anglické literatury, kniha s osobitou koncepcí i „filozofií“ a systémovým anglo-českým aspektem (STRÍBRNÝ, Zdeněk, Dějiny anglické literatury, 2 sv. Academia, Praha 1987).